

ВСЕЗАКАРПАТСЬКІ НАРОДНІ ЗБОРИ 21 СІЧНЯ 1919 р. ПРО ВОЗЗ'ЄДНАННЯ ЗАКАРПАТТЯ З УКРАЇНОЮ

Громадсько-політичні та національно-культурні взаємовідносини між українцями Східної Галичини і Закарпаття в ХХ ст. протягом тривалого часу не досліджувалися, або подавалися у викривленому, нерідко сфальсифікованому вигляді. Це пояснюється перш за все тим, що саме на ХХ ст. припадають найяскравіші політичні події, пов'язані з національно-визвольною боротьбою українського народу за власну державність. Комуністична система, яка впродовж багатьох років панувала в Україні, її не визнавала, розцінюючи як прояв “антинародної” діяльності “українських буржуазних націоналістів”. Саме з цих позицій оцінювалися вікомні події 1918-1919 рр., які мали місце в Закарпатті. Лише починаючи з 1990 р. українські дослідники опублікували об'єктивні праці про національно-визвольні змагання закарпатських українців у першій половині ХХ ст. Належне місце в них відводилось і взаємовідносинам українців Східної Галичини і Закарпаття.

Ці відносини, як громадсько-політичні, так і національно-культурні, не припинялися протягом століть. Їм не стояли на перепоні навіть Карпати, які штучно розділили закарпатців і галичан. Однак, якщо в давні часи вони носили більш спорадичний характер, то в ХХ ст. стали як ніколи стабільними і регулярними. Поразка Австро-Угорщини в Першій світовій війні змусила її уряд підписати капітуляцію. “Клаптикова монархія”, як справедливо називали цю державу, розпалася і на її руїнах виникли молоді незалежні держави – Чехословаччина, Польща, Угорщина та ряд інших. На західноукраїнських землях влада перейшла до Української Національної Ради, яка 9 листопада 1918 р. проголосила утворення Західно-Української Народної Республіки. Революційні події, що відбувалися в Східній Галичині, зробили величезний резонанс у світі. Докотились вони і до Закарпаття.

Джерела та історіографія. Найбільший науковий інтерес для нас становили фонди ДАЗО в м.Ужгороді та Берегові. У фонді 1148 – Центральна Народна Рада в Хусті – збереглася копія рішення Всеукраїнських народних зборів у Хусті від 21 січня 1919 р. Цей історичний документ чітко доводить прагнення закарпатських українців об'єднатися з Україною. На хустському форумі 420 делегатів із 175 населених пунктів Закарпаття (включно Пряшівщини), прийняли резолюцію, яка вимагала приєднання краю до України. Хоча з документу не видно до якої саме України хотіли приєднатися закарпатці, однак подальший перебіг подій свідчив, що це могла бути тільки ЗУНР, з якою політичні сили краю мали найтісніші стосунки. Важливою у цьому відношенні є також резолюція, одноголосно ухвалена з'їздом закарпатських українців у Станіславові 29-30 квітня – 1 травня 1919 р., в

якій однозначно було зафіксовано: “З’їзд закарпатських українців згідно з постановою Всенародних Зборів Закарпатських українців в Хусті з 21 січня 1919 р. обстоює з’єдинене усіх українських земель в одну державу в формі Народної Республіки і протестує рішучо проти наїзду чужинців на територію Закарпатської України”.

До джерельної бази дослідження увійшли публікації документів і матеріалів. Хоча окремі з них видані в роки радянської влади, проти містять оригінальні документи, які проливають світло на політичну ситуацію, яка склалася після розвалу Австро-Угорської монархії [2, 11]. Окремі відомості про місце Закарпаття в планах урядів ЗУНР та УНР містяться в опублікованих документах “Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923 рр.” [4], “Конституційні акти України. 1917-1920: Невідомі конституції України” [5], “Україна в ХХ ст.: 36. Документів і матеріалів (1900-1939)” [6], “Українська суспільно-політична думка в 20 столітті” [8-10]. Серед опублікованих документів особливої уваги заслуговують “Закони, накази й розпорядження уряду УНР”, опубліковані у збірнику “Закон і право”. Це, перш за все, “Автономія австро-угорської України”, “Тимчасовий закон про адміністрацію Західно-Української Народної Республіки”, “Грамота Української Національної Ради про об’єднання Західно-Української Народної Республіки з Великою Східною Україною”, “Універсал Директорії Української Народної Республіки про об’єднання земель Українських”, “Резолюція Трудового Конгресу України” та ряд інших [3].

Архівні та опубліковані документи доповнюються матеріалами закарпатської та галицької періодики – цінним джерелом у висвітленні громадсько-політичних і культурних взаємин українців Закарпаття і Галичини. Ужгородська газета “Руська Краина” опублікувала статтю Вишнянського “Народний Собор в Хусті” [26], в якій детально описала роботу Всезакарпатських народних зборів 21 січня 1919 р., на яких було прийнято історичне рішення про возз’єднання Закарпаття з Україною. Про Гуцульську республіку, яка була проголошена в селі Ясіня, повідомляли “Республіка” [25], “Покутський вісник” [24], “Стрілець” [27]. Перебування українських січових стрільців на Закарпатті описав “Літопис Червоної Калини” [12, 13, 16, 20].

Важливим джерелом є мемуарна література. Найпершими спогади про революційні події 1918-1919 рр. на Закарпатті опублікували колишні вояки УСС та УГА М.Алиськевич, М.Андрусак, Ю.Герасимів, О.Дудикевич, С.Забачинський, І.Молещій [13-22]. Вони детально описали свою участь у військових експедиціях на Закарпаття, зустрічі з місцевим населенням, свої враження від нашого краю. Всі вони висловили жаль з приводу невдалих походів, які завершилися полоном та значними жертвами з українського боку. Однак, вони тільки в загальних рисах торкалися виникнення та діяльності Гуцульської республіки. Найповніше історія виникнення Гуцульської республіки відображена в спогадах її керівника С.Ключурака

[18]. Цікавий матеріал про зв'язки Закарпаття і Східної Галичини в 1918-1919 рр. міститься у спогадах А.Штефана [22]. Контакти Ясінянської природної ради з ЗУНР описав у своїх спогадах Ю.Химинець [21]. В.Шандор теж не обминув аналізу подій 1918-1919 рр. на Закарпатті. "Приєднання Закарпаття до України, - писав він, - було можливе тільки мілітарною силою та що українські сили були тоді на таку акцію ослабі" [57, С. 191]. Події 1918-1919 рр. також описав у своїй споминах А.Кущинський [19].

Перші праці українських дослідників про розвиток історичних подій у Закарпатті в 1918-1919 рр. з'явилися тільки на початку 90-х років ХХ ст. Це пояснювалося, перш за все тим, що сама проблематика національно-визвольної боротьби українського народу була заборонена. Об'єктом дослідження, як правило, слугувала революція в Угорщині та проголошення радянської влади в краї. Рішення Всекарпатських народних зборів 21 січня 1919 р. в Хусті про возз'єднання з Україною трактувалося однозначно: наші країни прагнули до возз'єднання з Радянською Україною. І мови не могло бути про виникнення ЗУНР, а тим більше про зв'язки політичних сил Закарпаття з нею. Протягом 90-х років з'явилися праці М.Болдижара [29-31], М.Вегеша [32-35], О.Довганича [39-40], М.Литвина [47, 48], в яких висвітлені окремі аспекти громадсько-політичних взаємин українців Східної Галичини і Закарпаття.

Вагомий внесок у дослідження взаємовідносин українців Східної Галичини і Закарпаття зробили зарубіжні вчені. Хоча більшість їх праць має переважно мемуарний характер, однак у них використано велику кількість джерел, не відомих вітчизняним історикам. Для цілого ряду цих праць характерна певна ідеалізація подій, в яких автори брали безпосередню участь. Однак ми не маємо права не враховувати той факт, що „лише там можна було писати вільно” [38, С. 65]. П.Стерчо документально довів, що «Українська Національна Революція... сколихнула й українців Західних Українських Земель, що були в рамках Австро-Угорської монархії. І закарпатські українці з запалом кинулись до державного будівництва. Приявність у містах і селах Закарпаття Українських Січових Стрільців та інших українських військових з'єднань прискорила пробудження національної свідомості населення” [54, С. 17]. [54, С. 18]. Аналогічної точки зору притримується польський історик П.Журавський-Гравський [41]. На думку І.Лисяка-Рудницького, події 1918-1919 рр. вивели Закарпаття “з стану зимової сплячки” [46, Т.1, С. 462].

Американський дослідник П.Р.Магочій у своїй монографії “Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848-1948)” виділив два спеціальні параграфи дослідженню даної проблематики – “Революційна доба в Підкарпатській Русі 1918-1919 рр.” і “Міжнародна дипломатія та об'єднання з Чехословаччиною”. Історик проаналізував діяльність народних рад краю, детально зупинився на основних політичних

орієнтаціях. Необхідно погодитися з думкою вченого, що політика проугорської Ужгородської ради викликала протести в різних районах Підкарпатської Русі [49, С. 58]. Однак, не витримує критики висновок П.Р.Магочія, що зв'язки закарпатських політичних лідерів з Галичиною обмежувалися контактами з русофільською інтелігенцією [49, С. 59]. Виходячи з цього, вчений констатує, що “підкарпатці були або неприхильні до справжніх політичних і національних українських цілей, або й не знали про них. Вони могли вітати об'єднання всіх українських земель, але не відокремлялися від Росії чи вживання як літературної мови української, а не російської” [49, С. 59]. Такі твердження не витримують ніякої критики. Загальновідомо, що із 1089 чоловік, які в США проголосували за включення до складу Чехословаччини, тільки 10 висловилися за приєднання до Росії.

Громадсько-політичні взаємини Східної Галичини і Закарпаття в 1918-1919 рр. Ще задовго до розвалу монархії Габсбургів, в 1915 р. А.Штефан за дорученням А.Волошина поїхав до Відня і мав розмови з відомими українськими політичними діячами Є.Петрушевичем, К.Трильовським, Л.Бачинським, С.Смаль-Стоцьким. У своїх спогадах він так передав розмову з К.Трильовським: “Ми хочемо обновити Галицько-Волинську державу під назвою Західно-Українська Республіка. До неї мають належати Галичина, Волинь, Буковина та Угорська Україна.

— А що з Києвом ?

— Само собою, ми хочемо з'єднання всіх українських земель, до матері, до Київської Русі в одну державу. Але в Київській Україні ситуація є непевна, і тому злуку треба відсунути на пізніше.

— Не думаю, що в Мароморощі будуть любити Україну без Києва.

— Соборну Україну проголосимо, коли на те прийде час. А Ви в Угорській Україні говорите про Соборну країну, тобто відразу про Київ ...” [22].

Цей факт ми навели не тільки тому, щоб підтвердити тезу про контакти між представниками краю і Великої України ще задовго до 1918-1919 рр. Робимо це ще з однієї причини: окремі вчені твердять про раптову зміну орієнтації А.Волошином в 1919 р. Як видно, він вже в 1915 р. дотримувався орієнтації на Україну.

На початку 1918 р. в багатьох містах і селах Закарпаття було помітне політичне піднесення. Відбувалися мітинги, збори селян, на яких люди обговорювали наболілі питання. Всі думали над тим, яка ж доля чекає їх у недалекому майбутньому. Серед активних діячів краю, борців за возз'єднання з Великою Україною виділявся Степан Ключурак — у майбутньому президент Гуцульської Республіки, міністр господарства і військових справ Карпатської України. Активно діяли Михайло і Юлій Брацайки та ряд інших. Делегати від Закарпаття не змогли прибути до Львова на засідання Української національної ради 19 жовтня 1918 р., але вислали привітання з нагоди цієї історичної події. Газета “Українське

слово” повідомляла: “Відпоручники угорських Українців, не могучи прибути на наради, прислали письмо з привітом для Укр. Національної Ради та з бажанням щоби найблизша будучність принесла й угорським Українцям визволене з мадярської тюрми, в якій поруч інших народів стогне частина укр. народу...” [28, 1918, 22 жов.]. Це звернення закарпатців на Національних Зборах 19 жовтня було виголошене С. Бараном. “Ви, наші рідні браття, - читаємо в зверненні, - повинні стати з нами і з’єднати з собою. Наш нарід дожидає спасення, щоби раз вже висвободитися від ярма другого народа” [42, С. 93]. В цьому документі вперше задекларовано єднання Закарпаття з іншими українськими територіями Австро-Угорщини.

На Закарпатті відбувалися складні політичні процеси, йшла боротьба різних політичних сил, різних думок. Угорський уряд намагався утримати в своїх руках цю частину української землі, відірвану від Великої України. Він обіцяв різним національностям найширші права, включаючи право на автономію. З цієї метою міністр закордонних справ Угорщини Оскар Ясій почав переговори з урядами Словаччини та Румунії, однак вони не увінчались успіхом. На території краю в листопаді 1918 р. виникли три Народні Ради — Пряшівська, Хустська і Ужгородська. Спочатку вони були на різних позиціях: перші дві притримувались української орієнтації, Ужгородська Рада домагалася часткових поступок від Угорщини — вступлення до комитетів українців-надзупанів, в школах навчання українською мовою, заснування української кафедри в Будапештському університеті. Угорський уряд, забувши колишнє принизливе ставлення до підкарпатських русинів і боячись ускладнень, почав виконувати свої обіцянки. Орест Сабов, Микола Кутка і Емілій Зомборський були призначені ужанським, безьким і марамороським жупанами.

У грудні 1918 р. проугорськи настроєні збори в Будапешті проголосили своє довір’я новій владі. В той же час члени Хустської Ради — брати Юлій і Михайло Бращайки, Степан Клочурак, Микола Долинай — опротестували це рішення. 26 грудня уряд Угорщини прийняв так званий “Закон про Руську Крайну”, згідно з яким Закарпаттю надавалася автономія, яка була обмеженою, бо військова справа залишалася в компетенції угорських властей. “Ся автономія була лише на папері, бо мадяри в дійсності не хотіли видати владу (інтегрінт) до рук руського міністра” — так писав закарпатський дослідник Іринеї Кондратович [43, С. 107].

У ці складні для Закарпаття часи, коли вирішувалася його доля, найбільш радикальною була Хустська Рада. Саме вона встановила нові зв’язки з урядом ЗУНР і через своїх кур’єрів, зокрема Дмитра Німчука, передавала інформацію до Станіславова. Відбувалися також відвідування представниками ЗУНРу Закарпаття. В газеті “Нова свобода” були опубліковні спогади одного із помічників президента ЗУНР С.Петрушевича д-ра Йосипа Дудикевича. Наприкінці 30-х років він

виконуватиме обов'язки голови Української Національної Ради у Воловому, а з приходом угорських військ емігрує за кордон. Наведемо кілька місць з його споминів: "На засіданні приймає президент д-р Петрушевич делегацію Угорської України. Сейчас, чи радше бігом авдієнції дістаю приказ у през. Петрушевича, де застаю обох делегатів, з якими мене знайомить президент.

— Ви служили в Сиготі довгий час?

— Так, пане президенте.

— Поїдьте з делегатами Угорської України до Сигота, там має бути засідання першої Народної Ради. Поінформуйте, яка ситуація. Їдьте як приватна особа, але якщо треба виступити офіційно, виступіть. Одно лише, в мундирі старшини не їдьте, щоб не попали в конфлікт з мадярськими урядами..." [23, 1939, 1 січ.].

Капітуляція Австро-Угорщини в Першій світовій війні, розпад її як єдиного державного організму створили сприятливі умови для активізації національно-визвольних змагань закарпатських українців. Пробуджені революційними подіями з довголітньої летаргії закарпатські українці на народних маніфестаціях рішуче вимагали возз'єднання із своїми одноплемінниками по той бік Карпат у єдиній незалежній національній державі. Особливої інтенсивності цей рух набув у 1918 р. в Ясіню, де утворилась Гуцульська Народна Рада, яка незабаром проголосила республіку. Хоча Гуцульська Республіка проіснувала недовго, та й кінець її був трагічним, однак, саме вона стала предтечею Карпатської України кінця 30-х років. Під час революційних боїв 1918-1919 рр. формувалася свідомість закарпатських українців, яка досягла своєї кульмінації напередодні Другої світової війни. На Гуцульщині, у найбільш революційному куточку нашого краю, найсвідоміша частина карпатських русинів недвозначно заявила, що хоче жити разом із усім українським народом у єдиній Українській Соборній державі.

Між Народною Радою Ясіня і урядом ЗУНР встановилися тісні стосунки, які ні на мить не припинялися. За порадою Д.Вітовського, делегати із Ясіня зустрілися з окружним комендантом Коломиї, від якого довідалися, що планується військова експедиція на Закарпаття. Військові відділи УГА повинні були вирушити зі Станіславова на Стрий, а далі — на Мукачево. Домовилися, що друга група буде організована в Коломиї і її направлять через Ворохту на Ясіня. Тим часом румунські військові частини вже рухалися у напрямку Мараморощ-Сигета. І їх належало випередити. Саме з цим і пов'язане прискорення походу галицьких січовиків [7, С. 426]. 6 січня 1919 р. в окружній команді в Коломиї, за цілковитої таємниці, було організовано окремий відділ, завданням якого було захоплення Ясіня, сформування відділу добровольців-гуцулів і організація походу на Мараморощ-Сигет. Там відділ повинен був об'єднатися зі Станіславівською групою військ.

За домовленістю з ясінянською делегацією і військовими з Коломиї, повстання було призначено в ніч із 7 на 8 січня. Звечора 7 січня — в перший день Різдва — ясінци, як годиться, колядували. Переходячи від однієї хати до іншої, група “колядників” остаточно узгоджувала організаційні моменти. Приблизно в той же час група, що приїхала з Коломиї, роззбрóла прикордонників в Лазенщині — за 7 км від Ясіня. Залишивши там невелику залoгу, решта групи вирушила до Ясіня. Об’єднавшись, обидві групи напали і обеззброїли угорських солдатів, що охороняли залізничну станцію та інші об’єкти. Відразу після захоплення повстанцями Ясіня — 8 січня 1919 р. оголошено про збройний наступ проти угорців із метою звільнення території Потисся аж до Сигету.

Війська виступили 14 січня. Після короточасних сутичок захопили ряд населених пунктів, у тому числі й Рахів. Після звільнення В.Бичкова там відразу почали формуватися добровільні гуцульські частини, які мали вирушити у напрямку на Хуст. Однак, до цього справа не дійшла: завадили трагічні події 17 січня. Місто Мараморош-Сигет було, практично, здано українським військам без бою. На залізничному вокзалі гурт студентів-українців зустрів повстанські війська піснею “Ми, гайдамаки”. [18, С.7]. Проте, в ніч на 17 січня, двотисячне румунське військо напало на наполовину менше українське, яке, до того ж, не було готовим до бою. Почався бій, в результаті якого потрапило в румунський полон 20 старшин та приблизно 400 стрільців...” [17, С. 12].

Незважаючи на короточасність свого існування, у діяльності Гуцульської Республіки простежуються окремі елементи державотворення. З ініціативи С.Клочурака та його соратників у Ясіня і околицях організовується адміністрація, яка бере на себе контроль і керівництво 20 тисячами населення. Гуцульська Республіка стала маленькою самостійною одиницею зі своєрідним парламентом — Гуцульською Народною Радою. Всі справи республіки обговорювали на засіданнях Ради, які були відкритими. Владу Гуцульської Республіки було поділено на чотири секції. Військовим комендантом і головою Гуцульської Народної Ради був Степан Клочурак. Військо мало відзнаки української армії. У ньому існувала досить сувора дисципліна, а тому грабунки не зафіксовані. В.Гренджа-Донський писав, що за дрібні конфлікти, сварки, пиятику тощо староста М.Іванюк судив винуватців на кількогодинну чи кількадедену примусову суспільно-корисну працю [37]. Гуцульська Республіка проіснувала до 11 червня 1919 р., тобто до тих пір, коли румунські війська увійшли до Ясіня.

Всезакарпатські народні збори. 21 січня 1919 р. в Хусті відбулося засідання Всенародного Конгресу українського населення Закарпаття, який обрав Михайла Брашайка своїм головою. Роботу Конгресу детально описали очевидці. Один із них писав: “Голова зборів д-р Михайло Брашайко... запитав народ: Куди ми хочемо прилучитися? До Угорщини? Чи, може, до Чехословаччини? Чи до України? — До України! — закричали делегати” [21, С. 33]. Для більшості закарпатців Україна була

державою, де жили брати по крові з древньою столицею Києвом. А. Штефан у своїх споминах так висловився з цього приводу: “Київ — святість, про яку не вільно було голосно говорити, хіба в чотири очі з Богом, Київ — це таїна, недосяжна, незрозуміла, але наша. Тайна, схована в глибині душі, щоб не знайшла її профанна цікавість. Ця тайна довго дозрівала в душах. І коли дозріла — стала словом. Могутнім словом. Воно потрясло всією Карпатською Україною. Було це 21 січня 1919 року в Хусті” [22].

Однак, повернемося до Хустського Конгресу. Ю.Химинець писав: “Потім Михайло Бращайко говорив: Ясно, що збори бажать злуку Угорської Русі з Українською Державою. Щоб було всім нам видно, що це воля більшості народу, прошу щоб той делегат, чи ті делегати, які мають іншу волю, голосилися до слова.

— Голосіться до слова,— кричали делегати,— ми вас вислухаємо чесно і без гніву. У залі було тихо. Ніхто не голосився. Заговорив знову Михайло Бращайко: однозгідна воля всенародних зборів: з’єднати Угорську Русь з Соборною Україною.

— Слава! Слава! Слава! — вирвалося з уст делегатів. Усі встали і зачали співати “Вже воскресла Україна, і Слава і Воля...” [21, С. 33-34].

Та навіть у таку урочисту для трудящих мить, коли було прийнято історичної ваги документ, не обійшлося без проугорської пропаганди. А.Штефан описав один досить дивний епізод, який, на нашу думку, є доказом того, що прийняття такого рішення було волевиявленням всього народу: “Конгрес закінчився... Делегати поспішали додому. Раптом настав крик. Селянин, одягнений по-марамороськи, гукав: — Нам не треба України! Тисячу років ми жили в Мадярщині! Нам не треба України! Делегати оточили крикуна: Хто ти? Чи ти здурів? Чому не говорив на Конгресі? Міцні руки охопили його руки і шию. Прибігли і хустські делегати, і пізнавши його, крикнули: “Це наймит, слуга мадярів, куратор Куртяк! Треба його витверезити!” Селянські делегати кинули його в рів при дорозі, пообтертали його в студений воді з розтаяного снігу і тоді наказали йому: “Біжи додому, чорте! Висушися і навчися розуму! Бо буде гірше.” Лишили його і старий Куртяк в ганьбі потягнувся додому”[22].

Газета “Руська Краина” детально описала роботу Хустського Конгресу у статті Вишнянського (ймовірно, це псевдонім А.Волошина – Авт.) “Народний Собор в Хусті”: “ На 21-го январа бив виданий держати єден собор до Мукачева... Но народ еднако так голосив, ож хоче совітоватися о своїх ділах, и сяк 21-го январа подержали Собор в Хусті.

По 9-ом часі била служба в церкві... Начинали з Богом... Уже на улиці посхаповали калапи и заспівали Царю небесний... И сяк делегати рушилися до Церкви. По пути сміло заспівали: — Вже воскресла Украина... У церкви так било як на отпусті. Повно людей о одушевленний “Господи Помилуй“. По службі священник Паркані посвятив заставу коло церкви. Далє рушилися до горожанської школи. На Собор. Засідання

отворив д-р Юлій Брашайко. Он чудно било чути слова “не хочемо бити слугами чужих народів!”. Засідання отворивши, за председателя вибрали єдиногласно д-ра Михайла Брашайка. Но ледве узвався председатель, коли Іван Волошук голосним словом закричить: Где хочемо стати? — До України!

Сяк голосили делегати всі, числом 420, из 150 сел. Протоколи вели Михайло Тиводар и Василь Осипчук. По виборам уже розпалилися делегати. Уже наголосно кричали: Пешт нам не треба, йдемо до Києва. Кедь о декотром діле много радилися и переговорювали, доста било заголосити : “Най буде так, як є у Києві”. Тогда уже всі в єдино кричали : “Най буде так, як у Києві”. И уже о том діле и прорішили. Вибрали Раду і делегатов до Мирової Конференції. Собор скончився як уже заходило сонце. На конець поїшли коло церкви и там всі присягнулися на українську заставу (фану). На соборі єдиногласно виповіли, аж хотять ставати до України” [26].

Після довгих років замовчування, а то і облиття брудом цієї славної події в житті краян, наводимо без скорочень “Протокол писаний 21-го януаря (січня) 1919 в Хусті на всенародніх зборах угро-руського народу, котрі відбулися в гімнастичній залі державної горожанської школи” :

“1. Всенародні Збори Угорських русинів-українців з дня 21-го януара 1919 року висказують з’єднати всіх русинів-українців з комітатів Мараморош, Угоча, Берег, Земплин, Шариш, Спіш и Абауй-Торна і прилучення русинами-українцями заселених земель до Соборної України. Просячи, щоб нова держава при виконуванню (переведенню) сеї злуки узглядила особливе (окремішне) положення угорських русинів-українців. Для того Всенародні збори заявляють, що руський-український нарід Угорщини X (десятий) закон про руську країну даний в Будапешті з року 1918-го не признають законом, бо повстав без його волі і без заступництва народу.

2. З огляду на повисше рішення постановляють збори, що руський народ не пішло послів своїх до угорського парламенту.

3. Всенародні збори просять, щоби українські війська засіли землі, щселені русинами-українцями на Угорщині, і щоби засмотрили населення, живуче серед тяжких харчових відносин, поживою.

4. Всенародні збори вітають всі визволені народи австро-угорської монархії: Чехословаків, Югославян, Румунів, Поляків і Німців.

5. Дальше вітають збори мадярське народне правительство на демократичних основах, що признало право самоозначення (саморозпорядження) народів і не уживало ніяких насильств проти політичного організованя его правдивої волі.

6. Дальше висказують збори подяку всім державам Антанти і її союзникам, що боронили демократичний їх рух і вибороли пригнобленим народам свободу і просять, щоби помогли здійснити ухвалу (поставу) всенародних зборів.

7. Народні збори вибирають для ведення справ русько-українську народню Центральну Раду із сто членів і уповновачують її заступати русинів на Угорщині все і всюди де сього потрібно проти інших народів і зробити все, що кожного часу в інтересі русько-українського народу вважає за потрібне.

...Із комітетів Мараморш, Угоча, Берег і Унг по постановленню легітимацийної комісії в'єдне (разом) 420 правильно і достовірно легітимованих (оправданих) послів явилися. А понеже вибори відбулися так, що від кождих 1000 душ вибрано одного посла, на зборах 420.000 жителів — отже абсолютна більшість угорських українців була заступлена.

... Президія і члени Центральної Народної Ради зложили під русько-українськими прапорами отсю божбу (присягу): “Божуся одному живому і Всемогущему Богу, що права русько-українського народу боронити, нарид заступати і волю його сповнити буду. Так ми Боже помагай”.

По сему одногосно вибрано Центральну Народну Раду. Председатель: Др. Михайло Брацайко. Заступники пред. Ємеліян Невицький, духовник з Уяку (Шаріш), Євген Пуза, сотник із Ізи і Іван Волощук, господар з Нанкова” [1, ф. 1148, оп. 1, спр. 3, арк. 11-13]. Доцільним буде нагадати і факт, про який в нашій літературі мало згадується, в тимчасовій конституції Західно-Української Народної Республіки від 13 листопада 1918 року Закарпаття було проголошено складовою частиною цієї республіки. Отже, де-юре Закарпаття стало складовою частиною України, хоч де-факто влада останньої не була поширена на територію нашого краю. Для визнання де-юре Закарпаття складовою частиною України служило рішення Всезакарпатського з'їзду в Хусті від 21 січня 1919 року [35].

Закарпатська делегація у складі Євгена Пузи, Івана Климпуша і Степана Ключурака побувала у Станіславові й була прийнята Головою Національної Ради Є.Петрушевичем. Через деякий час перед присутніми виступив С.Ключурак: “Ми діти одного українського народу, після майже тисячолітнього розмежування зійшлись на нинішніх зборах, щоб в братерській згоді вирішити долю нашого народу. Нас не розмежували ні ріки, ні високі гори, ані далекі простори... Я щасливий, що мені... припала велика честь, від імені угорських українців я можу передати вам їхню тверду волю, приєднати до України землю, на якій вони споконвіку живуть, як невід'ємну частину України” [18, С. 128-129].

В Універсалі Директорії Української Народної Республіки про об'єднання земель українських говорилося: “Однині воедино зливаються століттями одірвані одна від одної частини єдиної України — Західно-Українська Народна Республіка (Галичина, Буковина й Угорська Русь) і Наддніпрянська Велика Україна. Здійснились віковічні мрії, якими жили і за які умирали кращі сини України...” [3, С. 95-97]. 30 січня 1919 р. часопис “Закон і право” опублікував історичні документи свята злуки УНР і ЗУНР. На сьогоднішній день вони становлять собою бібліографічну

рідкість. В часописі вміщені Грамота Української Національної Ради про об'єднання ЗУНР з Великою Україною від 16 січня, вже згадуваний Універсал Директорії від 22 січня, а також резолюція, декларація і універсал Трудового Конгресу України від 28 січня. У всіх цих документах Угорська Україна вважається складовою частиною Соборної Української держави. Представник від Закарпаття, згідно з Універсалом Трудового Конгресу, мав входити до складу Директорії — найвищого органу УНР [3, С. 102-103].

Міжнародне становище молоді УНР було надзвичайно важким. 26 січня 1919 р. князь Фюрстенберг в листі до Відня так описав тодішнє становище УНР: "...Сьогодні мілітаривне положення є того роду, що навіть дальше існування України як самостійного і незалежного державного організму є під сумнівом..." [36, С. 119]. Хоч гірка, але правдива істина... Різно змінилася обстановка на Закарпатті. На початку 1919 р. делегація в складі А.Волошина, П.Леґези і М.Кондратовича приїхала в Будапешт до представника чехословацького посольства Мілана Годжі, щоб обговорити питання про приєднання Закарпаття до Чехословаччини. Тепер, коли виникла небезпека для Закарпаття бути поділеним між окремими державами, цей крок слід вважати виправданим. Конвенцію про приєднання Закарпаття до Чехословаччини підписав Т.Масарик, як голова Унії і представник Чехословаччини. Хоча, більшість закарпатських емігрантів висловилися за приєднання до Чехословаччини, - писав П.Стерчо, - "серед американських русинів уже тоді було бажання злуки Закарпаття з Україною... З 1089 всіх делегатів 732 голосували за ЧСР, 310 - за Україну, а 10 — за Росію... Треба визнати, що 310 голосів за злуку з Україною — це поважна кількість" [54, С. 19].

Президент-визволитель, як будуть пізніше називати Т.Масарика, добре розумів, що голосів закарпатських емігрантів явно недостатньо. 31 січня 1919 р. до Ужгороду прибув посол Масарика Фердинанд Писецький, який ознайомив членів Ужгородської Ради з меморандумом американських українців про приєднання Підкарпатської Русі до Чехословаччини. С. Ключурак писав, що "про угоду наших емігрантів в США з д-ром Масариком ми в той час нічого не знали. У нас, особливо у Східному Підкарпатті, крім орієнтації на Україну, іншої орієнтації не було" [18, С. 165]. Не припинялися стосунки з урядом УНР. 29-30 квітня – 1 травня 1919 р. в Станіславі проходив з'їзд угорських українців. Словацький дослідник М.Мушинка, який нещодавно опублікував резолюцію з'їзду, розшукану в архіві, відзначав: "Наперекір шаленій антиукраїнській пропаганді, 29 квітня 1919 р. ... у Станіслав прибули 162 делегати від 62-х громад Закарпаття. З'їзд, який очолювали Михайло Брацайко та Кость Кисілевський, тривав три дні – від 29 квітня до 1 травня 1919 р. Всі делегати черговий раз підтвердили волю закарпатських українців з'єднатися з Україною в соборній державі. Після закінчення з'їзду закарпатську делегацію прийняв президент Західно-Української Народної

Республіки Євген Петрушевич, якому голова У(Р)ЦНР в Хусті М.Бращайко урочисто вручив резолюцію з'їзду з проханнями передати її Головному Отаманові Армії Української Народної Республіки Симону Петлюрі та на її підставі домогтися на Мирній конференції в Парижі приєднання Закарпаття до України" [52, С. 49].

Необхідно погодитись із твердженням М.Мушинки, що «для історії Закарпаття Резолюція З'їзду закарпатських українців у Станіславі має виняткове значення. В революційному 1919 році цей з'їзд був останньою спробою возз'єднання Закарпаття з незалежною Україною» [52, С. 50]. Слід також відзначити, що, незважаючи на труднощі, Велика Україна допомагала Закарпаттю харчами. З ініціативи С.Петлюри на Гуцульщину були відправлені декілька вагонів хлібної муки. На білих мішках великими літерами було написано «Україна». Як пригадував С.Клочурак, «місцеве населення довго зберігало ті міхи, як доказ багатства на Україні. Уряд УНР за надіслані харчі не вимагав ніякої плати: то був дар України гуцулам» [18, С. 170].

8 травня 1919 р. в Ужгороді відбулося об'єднання Пряшівської, Ужгородської і Хустської Народних Рад, на основі яких виникла Центральна Руська Народна Рада. На її засіданні було прийнято рішення про приєднання Закарпаття до Чехословаччини на правах автономії. Виступаючи на засіданні Ради, М.Бращайко недвозначно заявив, що «420 делегатів із всіх частин Карпатської України вирішили приєднати Угорську Русь до України. Цю злуку неможливо здійснити внаслідок несприятливих воєнних подій. Але це серце і душу народу не змінить». Більшість політичних діячів Закарпаття, як і весь народ, розцінювали включення краю до Чехословаччини, як тимчасове явище.

Таким чином, тільки неможливість возз'єднати Закарпаття з Україною привела до того, що стало можливим включення краю до Чехословацької Республіки. Це визнав й історик-русофіл Аллойс Раушер: «План встановлення незалежної України впав, а разом з ним бажання і вимоги Хустської народної ради...». Уже згадуваний П. Стерчо підкреслив, що «закарпатські українці, по програних визвольних змаганнях України, вибрали ЧСР тільки як менше зло в порівнянні з Мадярщиною та Румунією, як на той час самотні виходи. Але це сталося — і це мусимо підкреслити, — під тиском, а не зі щирої волі народу» [54, С. 22]. До цього ж слід додати, що президент Т.Масарик обіцяв надати Закарпаттю найширші права. М.Кондратович, автор популярної закарпатської історії, писав, що «... подкарпатські русини, як автономна одиниця самовільно приключаються к чесько-словенській республіці з тим, що руська автономна країна в заграничних, воєнних і фінансових справах спільно управляється, а в прочих ділах управляє самостійно, своїми урядами і своїм Сеймом...» [43, С. 109].

Прийняте 8 травня в Ужгороді рішення сточленна делегація на чолі з А.Волошином передала президенту Чехословаччини Т.Масарику. Дане

питання обговорювалося на Паризькій мирній конференції. Відомий український історик Ілько Борщак, маючи доступ до архівних матеріалів, що залишилися після закінчення конференції, по свіжих слідах написав містовну працю “Карпатська Україна у міжнародній грі”. В ній вміщено документ, який свідчить про те, що навіть у майже неможливих і безнадійних умовах делегація УНР була до кінця вірна рішенням злуки і здійснила рішучий протест спробам відірвати Закарпаття від Соборної України:

“Вимагаючи комітатів Мараморощ, Угочо, Берегово, Ужгород, Імшлен, частина Сепеш, український народ виходить з таких засновків:

1. Абсолютна більшість всієї людності— українці.
2. У минулому ця територія належала до Галицько-Волинського князівства.
3. Усі 100 членів Ради, скликаної 21 січня в Хусті, у один голос рішили прилучитися до Великої України...
4. Українські війська згідно з бажанням людності, вже зайняли частину названої території” [33, 35].

Цікаві думки з приводу правомірності воз’єднання Закарпаття з УНР висловив відомий український історик О.Карпенко: “Отже, формально ніби все витримано: Закарпаття – складова частина Української Держави (ЗУНР). І все ж цього було недостатньо для норм міжнародного права, бо досить нагадати, що з XI ст. Закарпаття входило до складу Угорщини, і навіть коли в лютому 1918 р. під час Берестейських мирних переговорів делегація Української Центральної Ради зажадала повернення його до складу України, угорський міністр закордонних справ граф Оттокар Чернін і його німецький колега Ричард фон Кюльман цілком чітко заявили, що про це не може бути й мови. Отже і УНРада, і українські політичні лідери Закарпаття відчували недостатню легітимність Акта від 19 жовтня щодо Закарпаття. Потрібна була постанова більш представницького органу, який репрезентував би волевиявлення якщо не всього, то хоча б переважної більшості населення краю. Тим паче, що відусіль надходили відомості про бажання закарпатців бути в складі єдиної України, тож Акт про прилучення Закарпаття до Української Держави, утвореної 19 жовтня 1918 р., міг розглядатися лише як важливий крок до цього” [42, С. 147].

Польський вчений П.Журавський-Грасвський писав, що “можливості української делегації обмежував той факт невизнання її мирною конференцією за репрезентанта карпаторуської людності, а її ноти не поміщені в матеріалах... Представником людності Підкарпатської Русі визнано в Парижі карпаторуську делегацію з Жатковичем на чолі” [41, С. 135]. Численні спроби української делегації не принесли успіху, бо Верховна Рада вже 16 серпня категорично вирішила — Закарпаття опиниться в межах Чехословаччини. 10 листопада 1919 року на конференції в Сен-Жермені це питання було вирішено остаточно.

1. Державний архів Закарпатської області.
2. Боротьба за возз'єднання Західної України з Українською РСР. 1917-1939: Збірник документів і матеріалів. – К.: Наукова думка, 1979. – 558 с.
3. Закони, накази й розпорядження УНР // Закон і право. – К., 1990. – Ч. 2. – 118 с.
4. Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923 рр. Документи і матеріали: У 5-ти томах / Керівник роботи і відп. ред., автор передмови О.Карпенко. – Т. 1. Листопадова 1918 р. національно-демократична революція. Проголошення ЗУНР / Укладачі: О.Карпенко, К.Мицан. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. – 584 с.
5. Конституційні акти України. 1917-1920: Невідомі конституції України. – К.: Філософська і соціологічна думка, 1992. – 272 с.
6. Україна в ХХ ст.: Зб. Документів і матеріалів (1900-1939) / Упор. А.Г.Слюсаренко, А.О.Буравченков, М.І.Миронець та ін. – К.: ІЗМІ, 1997. – 448 с.
7. Українська Галицька Армія: матеріали до історії. – Т.4. – Вінніпег: Вид-во Д.Микитюка, 1968. – 322 с.
8. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали: В 3-х томах. – Т. 1. - Б/м, 1983. – 510 с.
9. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали: В 3-х томах. – Т. 2. - Б/м, 1983. – 326 с.
10. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали: В 3-х томах. – Т. 3. - Б/м, 1983. – 381 с.
11. Шляхом Жовтня. Боротьба трудящих Закарпаття за національне і соціальне визволення та возз'єднання з Радянською Україною: Зб. Док. – Т. 1. 1917-1923 / Гол. Ред І.М. Ваш. – Ужгород, 1957. – 553 с.
12. Алиськевич М. Переговори з мадярами в 1918 р. // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1931. – Ч. 7-8. – С. 5-13.
13. Андрусак М. Гомін української державности й соборности на Закарпаттю // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1931. – Ч. 7-8. – С. 27-32.
14. Герасимів Ю. Десять днів на Підкарпаттю: Спомини з 1919 р. // КЧК, 1930. – С. 15-26.
15. Дудикевич О. Гуцули за Соборну Україну // Нова Свобода. – 1939. – 1 січня. – С. 4-5.
16. Забачинський С. Випад галицьких військ на Закарпаття // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1932. – Ч. 4. – С. 7-8.
17. Забачинський С. Мараморош-Сігетська кампанія. Як галичани займали Карпатську Україну // Стрілець. – Кам'янець-Подільський, 1919. – С.10-13.
18. Клочурак С. До волі: Спомини. – Нью-Йорк, 1973.
19. Кушинський А. Закарпаття в боротьбі. – Буенос-Айрес, 1981.

20. Молешій І. Моя виправа на Закарпаття // Літопис Червоної Калини. – 1937. – Ч. 5.
21. Химинець Ю. Тернистий шлях до України. – Ужгород: МПП “Гражда”, 1996. – 396 с.
22. Штефан А. За правду і волю: Спомини і дещо з історії Карпатської України від давніх давен до 1927. – Книга друга. – Торонто: Карпатський Дослідний Центр, 1981. – 384 с.
23. Нова свобода.
24. Покутський вісник.
25. Република.
26. Руська Краина.
27. Стрілець.
28. Українське слово.
29. Болдижар М. Входження Закарпаття до складу Чехословаччини та його державно-правовий статус // Державно-правовий статус Закарпаття у складі Чехословаччини у 1919–1945 роках: Матеріали наукової конференції. 3–4 жовтня 1996 р. – Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ комітету у справах преси та інформації, 1997. – С.14–22.
30. Болдижар М. Закарпаття між двома світовими війнами: Матеріали до історії суспільно-політичних відносин. – Ужгород, 1996. – Частина 2.
31. Болдижар М.М. Краю мій рідний: Науково-популярні нариси з історії Закарпаття. – Ужгород: Госпрозрахунковий ред.-вид. відділ комітету інформації, 1998. – 232 с.
32. Вегеш М. Політичні зв'язки Закарпаття і Галичини в 1918–1920 рр. // Науковий вісник УЖДУ: Серія історія. – Ужгород, 1995. – Вип.1. – С.39–45.
33. Вегеш М. Про альтернативу включення Закарпаття до складу Чехословаччини // Українські Карпати: Матеріали міжнародної конференції «Українські Карпати: етнос, історія, культура». – Ужгород, 1993. – С.113–121.
34. Вегеш М. Степан Клочурак // Календар «Просвіти» на 1995 рік. – Ужгород, 1995. – С.50–51.
35. Вегеш М.М. Громадсько-політичні взаємовідносини Східної Галичини і Закарпаття в 1918–1919 роках: Матеріали до спецкурсу для студентів історичного факультету. – Ужгород, 1996. – 62 с.
36. Горникевич Т. Події в Україні 1914–22 років у світлі історичних документів // Богословіє. – Рим, 1984. – Кн.1–4.
37. Гренджа-Донський В. Я теж Українець. Публіцистика. – Ужгород: ВАТ Вид-во “Закарпаття”, 2003. – 520 с.
38. Дашкевич Я. Чи відкриються невідомі сторінки історії УПА? // Сучасність. – 1992. – №11. – С.65–69.

39. Довганич О. Доля міністра Карпатської України: [Політичний діяч Карпатської України С.Клочурак] // Карпатська Україна і Карпатська Січ. – С.34–40.
40. Довганич О. Суди особливих нарад проти керівних діячів та учасників Карпатської України // Карпатський край. – 1999. – №1–3. – С.25–28.
41. Журавський-Граєвський П. Питання Підкарпатської Русі на мировій конференції в Парижі // Зустрічі. – 1990. – №1–2.
42. Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Історія / Керівник авторського колективу й відп. ред. О.Карпенко. – Івано-Франківськ: Сіверсія, 2001. – 628 с.
43. Кондратович І. Історія Подкарпатской Руси для народа. – Ужгород: Уніо, 1924.
44. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.). – Івано-Франківськ, 1993. – 200 с.
45. Кугутяк М. Історія української націонал-демократії (1918-1929). – Т. 1. – Київ – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – 536 с.
46. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: В 2-х томах. – К.: Основи, 1994.
47. Литвин М., Науменко К. Історія галицького стрілецтва. – Львів, 1991.
48. Литвин М.Р., Науменко К.Є. Історія ЗУНР. – Львів: Інститут українознавства НАН України; Видавнича фірма “ОЛІП”, 1995. – 361 с.
49. Магочій П.Р. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948). – Ужгород, 1994.
50. Мандрик Я.І. Причини втрати української державності в західних і східноукраїнських землях в 1918–1921 рр. // Шоста Всеукраїнська конференція з історичного краєзнавства. – Луцьк, 1993. – С.36–37.
51. Мірчук П. Карпатська Україна у міжнародній грі. – Львів, 1938.
52. Мушинка М. Резолюція з'їзду закарпатських українців у Станіславові (Івано-Франківську) з травня 1919 року // Науковий Збірник Товариства “Просвіта” в Ужгороді. – Річник IV (XVIII). – Ужгород, 2000. – С. 48-51.
53. Мушинка М. Лицар волі. Життя і політично-громадська діяльність Степана Клочурака. – Ужгород, 1995. – 282 с.
54. Стерчо П. Карпато-Українська держава: До історії визвольної боротьби карпатських українців у 1919-1939 роках. – Торонто: Наукове Товариства ім. Т.Шевченка, 1965. – 288 с.
55. Халус П. Важлива архівна знахідка // Закарпатська правда. – 1990. – 21 березня.
56. Химинець Ю. Закарпаття – земля української держави. – Ужгород: Карпати, 1992.
57. Шандор В. Закарпаття. Історично-правний нарис від IX ст. до 1920. – Нью Йорк: Карпатський Союз, 1992. – 292 с.

58. Шанковський Л. Українська Галицька Армія: Военно-історична студія. – Львів: НТШ, 1999. – 397 с.

59. Яблонський В.М. Діяльність української делегації на Паризькій мирній конференції в 1919 р. // Шоста Всеукраїнська наукова конференція з історичного краєзнавства. – Луцьк, 1993. – С.50–51.

60. Ярош Б. Сторінки політичної історії західноукраїнських земель (30-50-ті рр. XX ст.). – Луцьк: Ред.-вид. від. “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1999. – 184 с.

Вегеш Н., Греченюк Н. Общезакарпатское народное собрание 21 января 1919 г. о воссоединении Закарпатья с Украиной.

В статье поднимаются актуальные вопросы истории национально-освободительной борьбы закарпатских украинцев в 1918-1919 гг. Значительное внимание уделяется историческим решениям общезакарпатского народного собрания от 21 января 1919 г. в Хусте о воссоединении Закарпатья с Украиной, общественно-политическим взаимоотношениям украинцев Восточной Галичины и Закарпатья. На основании новых источников и литературы прослеживается история Гуцульской республики.

M. Vehesh, N. Grechenuk. Transcarpathian national meeting on January, 21 1919 of how Transcarpathia united with Ukraine

Article raised the most actual problems in the history of Transcarpathian ukrainians in their struggle for independence in 1918-1919. The most important topic is the result of the Transcarpathian national meeting on January, 21 1919 in Hust of how Transcarpathia united with Ukraine, about the political relationships of East Halisia ukrainians and Zakarpattia. According to a new source of information and published documents the history of Halytska republic is followed.